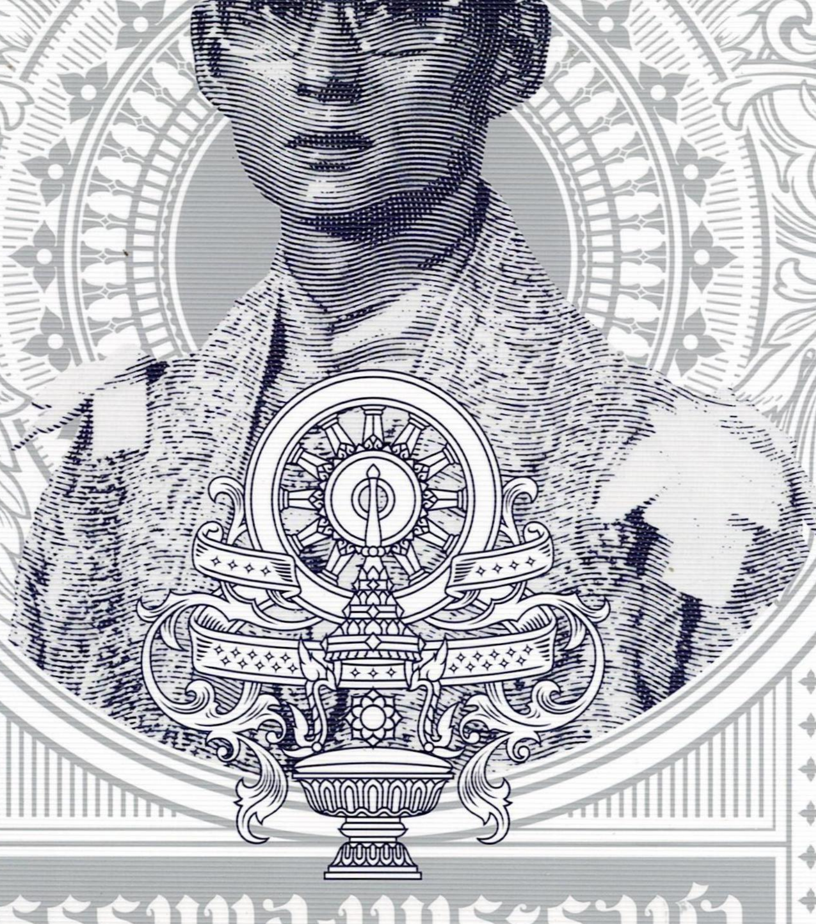

ธรรมของพระราชา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมของพระราชา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานบุญกิริยาบรมราชูทิศ

วันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
บรมนาถบพิตร

วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๐

ธรรมของพระราชา

ISBN 978-616-7053-43-1

พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๖๐ **๙๐๐,๐๐๐ เล่ม**

- วันพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
  พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
  วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๐
  - คณะญาติโยมของมูลนิธิปัญญาประทีป

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๖๐ **๒๐๘,๕๐๐ เล่ม**

- คณะญาติโยมของมูลนิธิปัญญาประทีป	๑๒๐,๐๐๐ เล่ม
- ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน	๒,๐๐๐ เล่ม
- มูลนิธิชาติภูมิ ป. อ. ปยุตฺโต	๒,๐๐๐ เล่ม
- สวปอ.มส. รุ่นที่ ๖ และญาติโยม	๑๙,๕๐๐ เล่ม
- อ.ปริญญา หอมเอนก (สุทัศน์ ณ อยุธยา)	๕,๐๐๐ เล่ม
- คณะโยมศรัทธา	๖๐,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูล: ถอดเสียงเป็นตัวอักษร โดย พระครูสังฆวิจารณ์ (พงศธรณ์ เกตุญาโณ)

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทฺธิวโร)

ดำเนินการผลิต

สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด
๒๓ ซอย ๖ หมู่บ้านสวนแหลมทอง ๒ ถนนพัฒนาการ ซอย ๒๘
เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ ๑๐๒๕๐ โทร. ๐ ๒๗๕๐ ๗๗๓๒
Email: petandhome@gmail.com Website: www.petandhome.co.th

หน่วยราชการในพระองค์ ๙๐๔

ที่ พว ๐๐๐๕.๑/ ๓๐๔๔

กองกิจการในพระองค์ ๙๐๔
สำนักงานราชเลขานุการในพระองค์ ฯ
พระที่นั่งอัมพรสถาน

๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอพระราชทานพระราชานุญาตจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกประชาชน เนื่องในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร

ทูล พลตรี หม่อมเจ้าจุลเจิม ยุคล

อ้างถึง หนังสือ ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐

ตามหนังสือที่อ้างถึง ขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เรื่อง ขอพระราชทานพระราชานุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "ธรรมของพระราชา" เขียนโดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จำนวน ๔๐๐,๐๐๐ เล่ม เพื่อแจกให้ประชาชน เนื่องในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล ความละเอียดแจ้งแล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชานุญาต

จึงทูลมาเพื่อโปรดทราบ

แล้วแต่จะโปรด

กระหม่อม พลอากาศโท

(ภักดี แสง-ชูโต)
ผู้ช่วยราชเลขานุการในพระองค์ ฯ
ปฏิบัติราชการแทน ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ธุรการ/สารบรรณ
โทร. ๐-๒๓๕๖-๐๘๑๘

คำปรารภ

เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้เสด็จสู่สวรรคาลัย เป็นเหตุให้ประชาชนทั่วแผ่นดินไทยเศร้าโศกอาลัยเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อทางการจัดอำนวยโอกาส ก็พากันเดินทางประดังหลั่งไหลมาถวายสักการะพระบรมศพกันอย่างเนืองแน่นท่วมท้นตลอดเรื่อยมา กาลล่วงผ่านแล้ว ๑ ปีเศษ บัดนี้ ถึงวาระที่จะมีพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

การที่ประชาราษฎร์เศร้าโศกอาลัย และมีการแสดงออกหลากหลายมากมายให้เห็นความรำลึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ ตลอดเวลายาวนาน เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรนั้น นับว่าเป็นความมีน้ำใจกตัญญูที่ควรจะชื่นชม

ในวาระสำคัญยิ่งนี้ สมควรให้การแสดงความกตัญญูมีผลสืบทอดออกเป็นกตเวทิตา ที่จะเป็นการปฏิบัติอย่างจริงจังยั่งยืน โดยเป็นการเตือนใจประชาชนให้ตื่นตัวระลึกรู้และตั้งใจนำตนเข้าสู่การทำกิจทำการทั้งหลาย ที่จะให้เกิดผลเป็นการสนองพระราชปณิธาน ให้สัมฤทธิ์ความหวังแห่งพระราชหฤทัย และตัวประชาชนเองก็จะได้พัฒนาชีวิตเจริญบุญประพฤติธรรม พร้อมกับที่ผลรวมก็จะเกิดเป็นความมั่นคงเจริญพัฒนาของประเทศชาติ

โดยปรารภบุญเจตนาของ ม.จ. จุลเจิม ยุคล ซึ่งได้ทรงแสดงกุศลฉันทะที่จะสดับหลักธรรมอันพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้สำหรับองค์พระมหากษัตริย์ จึงเกิดมีธรรมกถา เรื่อง ***ธรรมของพระราชา*** นี้ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางที่ประชาชนจะก้าวหน้าไปในการเจริญธรรมดังได้กล่าวมา

ขออนุโมทนาบรรดาผู้ศรัทธาและใฝ่ธรรมมากหลาย ที่ได้ร่วมใจกันบำเพ็ญธรรมทานในการพิมพ์ธรรมกถานี้เผยแพร่แจกจ่าย ด้วยความปรารถนาดีต่อประเทศชาติและมวลประชาชน ขอให้ธรรมแพร่กว้างไกล ให้ปัญญาแผ่ไพศาล เพื่อความไพบูลย์แห่งประโยชน์สุขของปวงประชา ทุกเมื่อสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

คำปรารภ..........ก

ธรรมของพระราชา..........๑

นึกถึงพระองค์เมื่อใด ก็คิดว่า "เราจะต้องทำอะไร?"..........๑

ธรรมของพระราชา ๓๑ ข้อนี้ รู้เข้าใจให้ชัดให้ดี..........๕

ไม่ว่าระบบไหน จะดีได้ ตัวคนต้องเป็นธรรมาธิปไตย..........๗

จักรพรรดิทรงธรรม ล้ำเหนือ emperor..........๙

จักรวรรดิวัตร จากคุณสมบัติ สู่ปฏิบัติ..........๑๒

หัวหน้าหมู่ชนดี รวมหัวใจคนได้..........๑๖

นักปกครองยิ่งใหญ่ รวมใจคนทั้งชาติ..........๑๙

กำลังของพระมหากษัตริย์..........๒๓

ทศพิธราชธรรม..........๒๕

ธรรมของพระราชา*

เมื่อตอนเย็นวันนี้ ที่โบสถ์วัดญาณเวศกวัน มีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในพิธีนั้น มีการสวดพระพุทธมนต์และเจริญจิตตภาวนาถวายเป็นพระราชกุศล

เรื่องนี้เป็นศาสนกิจของคณะสงฆ์อำเภอสามพราน โดยประสานกับผู้นำท้องถิ่น ท่านจัดการสวดมนต์อย่างนี้เวียนไป ไปสวดวัดโน้น แล้วก็ย้ายไปวัดนั้น วันนี้มาถึงวัดญาณเวศกวัน เป็นงานบุญที่ควรอนุโมทนาน้ำใจดีงามของผู้มาจัดมาร่วม เป็นการอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล อย่างที่ว่านั้น คือเป็นการแสดงน้ำใจ แล้วก็แสดงความสามัคคี พร้อมกันนั้นก็เป็นการบำรุงน้ำใจของประชาชนด้วย เพราะว่าประชาชนมีความระลึกถึงและอาลัยในองค์สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร การที่ทางคณะสงฆ์จัดพิธีอย่างนี้ ให้มีการสวดมนต์กัน นอกจากได้ผลทางอื่นแล้ว ที่สำคัญก็คือด้านจิตใจ ทำให้ประชาชนที่อยู่ในยามเศร้าโศกอาลัย ได้มีจิตใจชุ่มชื่นขึ้น อิ่มใจว่าเราได้ทำบุญถวายพระองค์ผู้ทรงเป็นที่รักที่เคารพที่เราระลึกถึง ก็มีกำลังใจฟื้นขึ้น เพิ่มขึ้น จึงว่าควรจะอนุโมทนา

---

* ธรรมกถา หลังสวดปาติโมกข์ ที่อุโบสถวัดญาณเวศกวัน วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๖๐ (ตรงกับวันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ณ วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙)

นึกถึงพระองค์เมื่อใด ก็คิดว่า "เราจะต้องทำอะไร?"

ทีนี้ ว่าตามหลักทางธรรม เมื่อเกิดมีเหตุการณ์สำคัญๆ อย่างนี้ขึ้น จะเป็นเรื่องดีหรือเรื่องร้ายก็ตาม ท่านมีการปฏิบัติที่เหมือนกับเป็นประเพณี โดยพระพุทธเจ้าทรงนำไว้ คือจะทรงปรารภเหตุการณ์นั้น เพื่อแสดงธรรม หรือทรงยกเรื่องราวนั้นขึ้นเป็นข้อปรารภที่จะแสดงธรรม จนกระทั่งเป็นธรรมดาว่า พอมีอะไรเกิดขึ้นมา มีการพูดถึงข่าวเรื่องนั้นเรื่องนี้ ก็ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้เข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น โดยเข้าใจลึกลงไปถึงความหมายทางธรรม แล้วก็ได้คติ ให้เห็นว่าตนเองควรจะประพฤติตัวปฏิบัติตนและทำอะไรต่อไป

นอกจากนี้ การที่มีกิจกรรมให้คนมาแสดงออก เช่นมาสวดมนต์กันนี้ นอกจากเป็นบุญกิริยาอยู่ในตัวชั้นหนึ่งแล้ว ก็เป็นวิธีการที่จะให้ประชาชนมาประชุมพร้อมกัน คือเป็นการรวมคนให้มาพร้อมกัน แล้วก็จะได้แสดงธรรมให้คนจำนวนมากๆ ได้ประโยชน์ เกิดความรู้ความเข้าใจ ได้คติธรรม ได้ปัญญา

เหมือนอย่างในกรณีนี้ ประชาชนหรือประชาราษฎร์มาระลึกถึงพระราชกรณียกิจของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ก็มีความกตัญญูกตเวที เมื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ก็มีความอาลัย พูดอย่างภาษาชาวบ้านว่า พระองค์ได้ทรงจากไป เรียกว่าเป็นวิปโยคทุกข์ คือเกิดความทุกข์เนื่องจากการพลัดพรากจากกัน โดยเฉพาะยิ่งเป็นท่านที่เรารักมาก ก็จะยิ่งมีความเศร้าโศกอาลัยมาก จึงพากันจัดให้มีกิจกรรมต่างๆ อย่างที่ว่าเป็นการแสดงน้ำใจ

ทีนี้ ทางธรรมนั้น ก็อย่างที่ว่าแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงนำไว้ เหตุการณ์สำคัญนี้ก็เป็นข้อปรารภให้พระแสดงธรรม เพื่อให้คนทั่วไปเกิดความรู้ความเข้าใจ และมองถึงสิ่งที่ตนควรปฏิบัติต่อไป

อย่างง่ายๆ เช่นว่า เมื่อปรารภการสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ ๙ และผู้คนพากันพูดถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ มากมายที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้ ผู้แสดงธรรมก็จะนำประชาชนให้คิดพิจารณาลึกลงไปให้คนรู้เข้าใจมองเห็นพระราชประสงค์ในการที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเหล่านั้นว่า การที่ทรงงานหนักหลากหลายมากมาย ทรงเพียรพยายามเหน็ดเหนื่อยยากลำบากอย่างนั้นๆ เพื่ออะไร ก็เพื่อให้ประชาราษฎร์มีกินมีใช้หายทุกข์อยู่ดีมีความสุข ให้ประเทศชาติบ้านเมืองเจริญมั่นคงอย่างนั้นๆ

แล้วพร้อมกัน ซ้อนอยู่ในนั้น ก็ทรงมีพระราชประสงค์ต่อตัวประชาชนชาวบ้านเองด้วย เช่น ทรงปรารถนาให้ราษฎรมีความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจประกอบอาชีพสุจริต มีความรู้ความคิดที่จะแก้ไขปัญหาและทำการต่างๆ ช่วยกัน ร่วมมือกัน ทำท้องถิ่นชุมชนของตนให้ดี ฯลฯ เยอะแยะไปหมด ดังพระบรมราโชวาทมากมายที่ได้ตรัสมาเรื่อยๆ

ในโอกาสอย่างนี้ ข้อสำคัญก็คือพระจะได้แสดงธรรมให้ประชาชนเกิดความสำนึก ได้คิดว่า เออ...นี่ เราควรจะต้องทำอะไร เพื่อแสดงความกตัญญูต่อพระองค์ หรือเพื่อจะได้สนองพระราชประสงค์บ้าง ไม่ใช่อยู่กันไปเรื่อยๆ เหมือนกับจะปล่อยให้พระองค์ทรงยากลำบากเหน็ดเหนื่อยไปเปล่าๆ พวกเราเหมือนทอดทิ้งพระองค์ ไม่ได้มีน้ำใจ ไม่ได้เอาใจใส่กันเลย

ในการที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจมากมายนั้น แน่นอนว่าทรงมีพระราชประสงค์ต่างๆ และที่จริงก็ตรัสไว้ แต่บางทีประชาชนก็อาจจะไม่ได้ใส่ใจบ้าง หรือได้รู้บ้าง ไม่ได้รู้บ้าง

ที่จริง ตรงนี้แหละเป็นจุดสำคัญที่ว่า พวกเราควรจะระลึกถึงพระราชประสงค์ ที่เป็นพระราชปรารถนาของพระองค์ เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง ของประชาชน ซึ่งโยงมาที่ตัวเราถึงเรื่องที่จะต้องทำ คือชาวบ้านต้องนึกต้องคิดว่าเราจะต้องทำอะไรบ้าง ควรจะนึกถึงตรงนี้เป็นข้อสำคัญที่สุด ไม่ใช่ว่าได้แค่เศร้าโศกแล้วก็เศร้าโศกไป ผ่านไปเลยหาย แล้วก็จบ จุดสำคัญที่จะได้ ก็คือเมื่อระลึกนึกถึงพระองค์ ก็มาคิดว่า แล้วเราจะต้องทำอะไร

เหมือนอย่างลูกที่กตัญญูรู้จักกตเวทีต่อพ่อแม่ ก็จะระลึกถึงว่าพ่อแม่ทำอะไรต่างๆ มา ท่านมีความประสงค์ต่อเรา มีความปรารถนาต่างๆ อยู่ในใจ ที่เป็นเรื่องดีงาม เราควรรู้เข้าใจ แล้วพยายามสนอง อะไรทำได้ ก็พยายามทำ ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน จุดสำคัญก็อยู่ตรงนี้แหละ คือ ต้องช่วยกันทำให้ประชาชน ตั้งแต่ในเมืองไปจนถึงชนบทห่างไกลปลายแดน ให้มาตั้งใจระลึกถึงพระราชกรณียกิจ พระราชประสงค์ และพระราชดำริต่างๆ ยกขึ้นมาเป็นเครื่องเตือนสำนึกว่า ถ้าเราจะกตัญญูจริง ตัวเรานี้จะต้องทำอะไร ไม่ใช่อยู่แค่ระลึกถึง แล้วก็ร้องไห้อาลัย แต่พอน้ำตาแห้งทุกอย่างก็ลับหาย ไม่ใช่แค่นั้น แต่ต้องทำการที่จะสนองพระราชประสงค์ จึงจะเป็นความกตัญญูที่แท้จริง เหมือนกับลูกที่กตัญญูต่อพ่อแม่ ก็ต้องระลึกถึงว่าท่านมีความปรารถนาดีอะไรไว้ต่อลูกหลาน มีความหวังอะไรตั้งไว้ต่อเรา ท่านอยากให้อะไรเป็นอย่างไรที่ดีๆ พวกเราลูกหลานจะพยายามทำให้ได้ นั่นจึงจะเป็นความกตัญญูที่จริงใจ ไม่ใช่อาลัยแล้วร้องไห้จนตาแห้ง แล้วก็จบกันไป

ธรรมของพระราชา ๓๑ ข้อนี้
รู้เข้าใจให้ชัดให้ดี

เมื่อได้ปรารภแล้ว ก็ควรนำหลักธรรมมาบอกเล่ากัน พูดสั้นๆ ที่ว่า ในหลวง ร.๙ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการนั้น ก็เป็นการทรงดำเนินพระราชจริยาวัตรตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ ดังที่ในหลวง ร.๙ ได้ตรัสแสดงและทรงสั่งสอนธรรมบ่อยๆ

ธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินนั้น เมืองไทยเรานี้นับถือและเอ่ยอ้างกันมาจนเป็นประเพณี เวลามีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็จะมีการอ้างอิงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ หลักธรรมที่ยกขึ้นมากล่าวเป็นหัวข้อใหญ่ มี ๔ หมวด บางหมวดก็มักอธิบายมากเป็นพิเศษ

ธรรมสำหรับองค์พระมหากษัตริย์ ๔ หมวดสำคัญ ที่อ้างอิงหรือยกขึ้นบรรยาย โดยถือเป็นหลักใหญ่ของการปกครองแผ่นดิน คือ

๑. จักรวรรดิวัตร ๑๒

๒. ราชสังคหวัตถุ ๔

๓. ขัตติยพละ ๕

๔. ราชธรรม ๑๐ (ทศพิธราชธรรม)

ใน ๔ หมวด หรือ ๔ ชุดนี้ มีอยู่ชุดหนึ่งที่คนไทยได้ยินกันอยู่เรื่อย คือ "ทศพิธราชธรรม" ซึ่งเราพูดกันจนติดปาก แต่บางทีก็ไม่รู้เรื่องเลย คือพูดไปอย่างนั้นแหละ เหมือนกับรู้ว่า ถ้าเป็นพระราชาที่ดี ก็ต้องทรงมีทศพิธราชธรรม แต่เสร็จแล้ว ทศพิธราชธรรมมีอะไรบ้าง ไม่รู้หรอก พูดไปเรื่อยๆ เฉื่อยๆ อย่างนั้นเอง

เพราะฉะนั้น จึงควรศึกษากัน และไม่ใช่แค่ทศพิธราชธรรมเท่านั้น ที่จริง ทศพิธราชธรรมนั้นเป็นคุณสมบัติส่วนพระองค์ แต่มีธรรมข้ออื่นๆ ที่สำคัญมาก เป็นหลักใหญ่ของการปกครองบ้านเมืองเลยทีเดียว ขอให้ดูกันต่อไป

หลักธรรมเหล่านี้มาจากพระไตรปิฎก ก็จะว่าไปตามหลักและอรรถาธิบายที่ท่านว่าไว้ในคัมภีร์ต้นแหล่งนั้นเลยทีเดียว

ไม่ว่าระบบไหน จะดีได้ ตัวคนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

เริ่มด้วยชุดที่ ๑ "จักรวรรดิวัตร ๑๒" พอได้ยินหัวข้อว่ามี ๑๒ ก็แทบอึ้ง รู้สึกว่าจะหนัก ทศพิธราชธรรมมี ๑๐ ข้อ ก็ว่ามากแล้ว นี่จักรวรรดิวัตรมีตั้ง ๑๒ ข้อ ก็เลยจะยิ่งยากกันใหญ่

ที่ว่ามี ๑๒ ข้อนั้น ไทยเราถือกันมาตามที่อรรถกถาท่านนับไว้ และอรรถกถาก็บอกไว้ไม่เด็ดขาดด้วย ท่านว่านับ ๑๐ ก็ได้ นับ ๑๒ ก็ได้ ในที่นี้จะไม่ไปยุ่งกับวิธีนับของท่าน วันนี้ไม่เอาตามอรรถกถา ซึ่งก็นับตามพระไตรปิฎกนี่แหละ แต่เราตรงเข้าไปที่พระไตรปิฎกเลย แล้วเดี๋ยวก็จะไปถึงอรรถกถาเอง

ว่าตามพระไตรปิฎก คือตามพุทธพจน์ เราสามารถจับที่หลักใหญ่ และจัดแยกเป็นคุณสมบัติ กับการปฏิบัติ

เริ่มที่คุณสมบัติ พระจักรพรรดิ (ภาษาบาลีเรียกว่า "จกฺกวตฺติ") ทรงเคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นสูงสุด เป็น**ธรรมาธิปไตย** (ถือธรรมเป็นใหญ่)

จุดสำคัญอยู่ที่คำสุดท้าย คือธรรมาธิปไตย พระเจ้าจักรพรรดิ คือพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่นี้ เป็นธรรมาธิปไตย

"ธรรมาธิปไตย" เป็นข้อหลักการใหญ่ เป็นข้อแกน พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นธรรมาธิปไตย นี่คือบอกว่า บุคคลที่เป็นต้นแบบของมนุษยชาติ เป็นหลักของสังคม เป็นผู้นำของหมู่ชน ต้องเป็นธรรมาธิปไตย

ขอแทรกนิดหนึ่งว่า "อธิปไตย" ในที่นี้ ว่าตามความหมายเดิม เป็นคุณสมบัติของบุคคล ไม่ใช่เป็นระบบการปกครอง แต่เดี๋ยวนี้เราเอาคำว่าอธิปไตยมาใช้เรียกระบบการปกครอง ก็เลยสับสน

ที่ว่าอธิปไตยเป็นคุณสมบัติของตัวบุคคลนั้น ก็เช่นว่า เมื่อบุคคลใดเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลนั้นก็ยึดถือธรรมเป็นใหญ่ เอาธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสิน ไม่ว่าจะคิด จะตัดสินใจ จะพิจารณาเรื่องอะไร ก็เอาธรรมเป็นใหญ่ เป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจนั้น

ไม่ว่าในระบบการปกครองอะไร ถ้าจะเป็นผู้ปกครองที่ดี ตัวผู้ปกครองก็ต้องเป็นธรรมาธิปไตยทั้งนั้น แล้วทีนี้ ถ้าระบบนั้นดีที่สุด เช่นเดี๋ยวนี้เราถือว่าระบบประชาธิปไตยดีที่สุด ถ้าตัวผู้นำในระบบนี้ เช่นนายกรัฐมนตรีเป็นธรรมาธิปไตย ยึดถือธรรมคือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ถือเอาประโยชน์ที่เป็นธรรมชอบธรรม เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ เราก็ได้ผู้นำที่ดี ซึ่งทำให้หวังได้ว่าจะมีประชาธิปไตยที่ดี อย่างนี้เป็นต้น

เป็นอันว่า ตัวบุคคลที่เป็นผู้นำนี่แหละ โดยคุณสมบัติส่วนตัวของเขา ต้องเป็นธรรมาธิปไตย พระพุทธเจ้าก็เป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ จักรพรรดิที่ว่านี้ก็เป็นธรรมาธิปไตย ยึดเอาธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

พูดมาถึงตรงนี้ ก็ทำให้ขอย้อนไปพูดถึงหลักการที่ได้พูดในคราวที่แล้ว คือเรื่อง **"ยถากรรม-ยถาธรรม"** ซึ่งมีใจความบอกว่า ให้เตือนกันเองหรือเตือนตัวเองว่า ไหนๆ ในที่สุดเราก็จะต้องไปกันตามยถากรรม เมื่อยังมีชีวิตอยู่ จะทำอะไร ก็ขอให้ทำกันตามยถาธรรม

ได้บอกไว้ในคราวนั้นว่า **"ยถาธรรม"** แปลว่าตามธรรม คือตามความจริง ตามความถูกต้อง ตามความดีงาม ตามที่จะเป็นคุณประโยชน์ นี่คือ ผู้นำจะตัดสินใจอะไร ก็ต้องถือตามยถาธรรม ตรงนี้เมื่อเอาไปโยงกับที่พูดคราวก่อนนั้น ก็ได้ความว่า ถ้าผู้นำคนไหนทำอะไรตามยถาธรรม ก็แสดงว่าเขาเป็นธรรมาธิปไตย

จักรพรรดิทรงธรรม ล้ำเหนือ emperor

เอาละ จักรวรรดิวัตรนี้ เริ่มด้วยธรรมาธิปไตยเป็นข้อแรก ตัวผู้ปกครองเองต้องตั้งหลักให้ได้ ให้ตัวอยู่ในหลักนี้ก่อน

ทีนี้ขอโยงนิดหนึ่ง เมื่อกี้บอกว่าธรรมชุดนี้เรียกว่าจักรวรรดิวัตร ๑๒ แล้วจักรวรรดิวัตร แปลว่าอะไร?

วัตร แปลว่า ข้อปฏิบัติประจำตัว หน้าที่หรือกิจประจำ **"จักรวรรดิวัตร"** จึงแปลว่า ข้อปฏิบัติหรือหน้าที่ประจำพระองค์ของพระเจ้าจักรพรรดิ กิจที่จะต้องทรงปฏิบัติต่อเนื่องเป็นนิตย์

แล้วจักรพรรดิ คือใคร? ในภาษาไทยเวลานี้ เขาเอาจักรพรรดิเป็นคำแปลของคำภาษาอังกฤษว่า emperor นั่นเป็นเรื่องของภาษาไทย แต่ที่จริงไม่ตรงกัน ต้องบอกไว้ก่อนว่าในที่นี้ไม่ใช่ เพราะ emperor เป็นเจ้า empire แต่อันนี้ไม่เกี่ยว

ฝรั่งบางคนคงมาอ่านจักกวัตติสูตร *(ที.ปา.๑๑/๓๓/๖๒)* ซึ่งว่าด้วยเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ แล้วก็ไปแปล จักรพรรดิ ว่า world monarch นี่เล่าไว้เป็นที่สังเกตเท่านั้น เขาจะแปลผิดหรือแปลถูกก็ขอให้เราเข้าใจความหมายเดิมของท่านให้ถูกก็แล้วกัน

จักรพรรดินี้ คำเดิมในภาษาบาลีว่า "จกฺกวตฺติ" ในภาษาสันสกฤตว่า "จกฺรวรฺตินฺ" ทีนี้ก็แปลกันง่ายๆ *จักก/จักร* แปลว่า ล้อ วงล้อ กงล้อ *วัตติ* ก็แปลว่า ผู้หมุน ดังนั้น จักกวัตติ/จักรพรรดิ ก็แปลว่า ผู้หมุนวงล้อ อ้าว แค่นี้เอง ทำไมเอามาเป็นคำเรียกผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่

เรื่องล้อหมุน และหมุนล้อนี่ สำคัญนัก การเกิดขึ้นของจักรคือวงล้อนี้ เป็นก้าวใหญ่ของอารยธรรม เมื่อมีล้อขึ้นมาแล้ว ก็เกิดมีรถ ล้อก็ทำให้มนุษย์เดินทางได้รวดเร็วและกว้างไกล โดยเฉพาะพระราชา จะแผ่อำนาจไปถึงไหน ก็ไปได้รวดเร็วและกว้างไกล เพราะฉะนั้น จักรจึงเป็นเครื่องหมายของอำนาจด้วย

อย่างที่เราใช้คำว่า "อาณาจักร" นี่แปลว่าอะไร *อาณา* แปลว่าอำนาจ *จักร* ก็แปลว่าวงล้อ *อาณาจักร* ก็แปลว่า ดินแดนที่วงล้อแห่งอำนาจหมุนไปถึง วงล้อแห่งอำนาจหมุนไปถึงไหน อาณาจักรก็แค่นั้น นี่คือ "อาณาจักร"

ทีนี้ พระเจ้าจักรพรรดิ/จักกวัตติ ที่แปลว่าผู้หมุนวงล้อนั้น หมุนวงล้ออย่างไร ก็หมุนวงล้อแห่งอำนาจนี่แหละ เพราะแผ่อำนาจไปด้วยวงล้อ อย่างที่ว่าแล้ว การมีวงล้อหมายถึงการเกิดขึ้นของรถ แม้ว่าในสมัยนั้นจะมีแค่รถเทียมสัตว์โดยใช้ม้าใช้โค ก็ทำให้การทหาร การค้าขาย การขนส่ง การสื่อสารคมนาคมได้เจริญก้าวหน้าขึ้นยุคใหม่ ไปได้กว้างไกล สะดวกขึ้นมากมาย การศึกสงคราม การพาณิชย์ข้ามทวีป ก็ขยายออกไป

คำว่า "จักรพรรดิ/จักกวัตติ" นี้ ท่านวิเคราะห์ศัพท์ให้ด้วย และก็วิเคราะห์ไว้หลายอย่าง เริ่มด้วยให้ความหมายว่า จักรพรรดิ คือผู้หมุนจักรรัตน์ ที่แปลกันว่าจักรแก้ว ซึ่งหมุนไปตามคำบอกสั่งและพาไปทางอากาศได้ถึงที่หมายเร็วไวทุกหนแห่ง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ไม่ใช่ไปพิชิตถิ่นดินแดนปราบปรามเขาด้วยการใช้อำนาจ แต่ไปเข้าถึงเขาพาเข้าร่วมให้อยู่ด้วยกันในโลกที่ไม่เบียดเบียนทำร้าย พูดง่ายๆ ว่าให้ทั้งโลกอยู่ในสันติสุข

ความหมายที่ว่านั้นอาจเข้าใจยากหน่อย เอาเป็นเรื่องอุดมคติ ถ้าพูดให้เป็นเรื่องที่ง่ายหน่อย ก็บอกว่า จักรพรรดิที่ท่านกล่าวไว้นี้ ก็คือราชายิ่งใหญ่ ผู้ครองโลก ครองแผ่นดิน โดยไม่ต้องใช้อำนาจ ปราบปรามเบียดเบียนใคร แต่สามารถปกครองโดยธรรม เพื่อ ประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง เต็มตามความหมายของ การปกครอง ที่จะให้มวลประชามีสันติสุข อยู่อย่างเกษมศานต์มั่นคง

ทีนี้ จะพูดเรื่องที่เข้าใจได้ไว ขอบอกความหมายตาม วิเคราะห์อีกบทหนึ่งซึ่งชัดดี คือ จักรพรรดิก็คือผู้หมุนจักรนั่น แหละ แต่จักรคือวงล้อหรือตัวขับเคลื่อนพาไปนั้น มีหลายชนิด ที่ ตัวเรานี้ทุกคนก็มีจักรอยู่ชุดหนึ่ง ทางพระท่านจัดไว้เป็นจักร ประจำชีวิต แต่เราไม่ค่อยรู้ตัวหรือไม่ค่อยใส่ใจ ถ้าจักรชุดนี้เสีย หาย จักรอื่นอะไรๆ ก็แทบหมดความหมาย มาดูจักรชุดนี้หน่อย

ท่านสอนว่าเราดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยจักร คือล้อของรถแห่ง ชีวิต ซึ่งท่านเรียกว่า*อิริยาบถจักร* แปลว่า จักรคืออิริยาบถ ๔ ได้แก่ ยืน เดิน นั่ง นอน นี่เอง ถ้าชีวิตของเราไม่มีจักร ๔ ล้อนี้ ก็ติดขัด คนจะมีชีวิตที่ดี ต้องตระหนักถึงความสำคัญของสี่ล้ออิริยาบถนี้ และเอาใจใส่รักษาสุขภาพ โดยบริหารอิริยาบถทั้ง ๔ นี้ ให้สม่ำ เสมอสมดุล จะได้คล่องแคล่วสะดวกแก่การดำเนินไปของชีวิต

ทีนี้ จักกวัตติ คือพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้หมุนจักรในความหมายนี้ ก็ได้แก่ พระราชา หรือพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงหมุนจักรวงล้อของชีวิต คือ อิริยาบถ ๔ ทั้ง ยืน เดิน นั่ง นอน "ปรหิตายะ" เพื่อประโยชน์แก่ ผู้อื่น หมายความว่า จักรพรรดิ คือพระราชาผู้ทรงดำเนินพระชนมชีพ โดยทรงดำเนินอิริยาบถทั้งสี่ ไม่ว่าจะยืน จะเดิน จะนั่ง จะนอน ก็คิด ก็พูด ก็ทำการทำงาน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตลอดเวลา สี่ล้อ อิริยาบถที่ขับเคลื่อนชีวิต ก็คือขับเคลื่อนประโยชน์สุขของปวงประชา

จักรวรรดิวัตร จากคุณสมบัติ สู่ปฏิบัติ

เอาละ ความหมายของจักรพรรดิ ตามวิเคราะห์ศัพท์ที่ยกตัวอย่างมาให้ดูกัน ๒ อย่าง น่าจะพอก่อน ยังมีเรื่องพูดอีกมาก

ได้บอกแล้วว่า มี "วัตร" คือหน้าที่ หรือข้อปฏิบัติประจำองค์ของพระราชาทรงธรรมที่ยิ่งใหญ่ ๑๒ ประการ ซึ่งจะต้องทรงจัดดำเนินการต่อเนื่องเป็นนิตย์ เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร ๑๒** แต่บอกแล้วว่าอันนั้นนับตามอรรถกถา แต่ถ้าว่าตามพระไตรปิฎก ท่านไม่ได้บอกจำนวนไว้ และที่นี่เราจัดเป็นหลักใหญ่ๆ ให้น้อยข้อได้ดังนี้ (ส่วนว่าอรรถกถานับอย่างไรจึงได้ ๑๒ จะค่อยชี้แจงต่อข้างท้าย)

ก) คุณสมบัติ เป็น**ธรรมาธิปไตย** ดังที่ว่าแล้ว ข้อนี้เป็นฐาน เป็นแกนเลยทีเดียว ต้องตั้งข้อนี้เป็นหลักไว้ในตัวก่อน เพราะถ้าตัวเองไม่อยู่ในธรรมเสียแล้ว ทุกอย่างก็คลาดเคลื่อนหมด เป็นอันว่า พระเจ้าแผ่นดิน จักรพรรดิราชที่ยิ่งใหญ่ ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ถือธรรมเป็นใหญ่ ใช้ธรรมเป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์ตัดสิน

ข) ปฏิบัติจัดการ เมื่อตนเองเป็นธรรมาธิปไตย ได้หลักใหญ่หลักยืนแล้ว ก็เริ่มงานปกครอง โดยจัดดำเนินการในข้อสำคัญต่อไปนี้

ข้อที่ ๑ ธรรมิการักขา จัดอารักขาที่เป็นธรรมชอบธรรมให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ซึ่งในที่นี้ท่านจัดแยกเป็น ๘ เหล่า ขอให้ลองดูที่ท่านจำแนกไว้ แต่ต้องเข้าใจว่าเป็นการแยกในสมัยโน้น ซึ่งมีสภาพสังคมไม่เหมือนสมัยนี้ เราก็เทียบเอาพอให้เห็นเค้าเห็นแนว เอานะ ธรรมิการักขา จัดอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า คือ

๑. **อันโตชน** แปลง่ายๆ ว่า ชนภายใน หรือคนใน คือ พระราชวงศ์ และข้าราชการในพระองค์

๒. **พลกาย** คือ กองทัพ หรือบวงทหาร ขอแปลสั้นๆ พอรู้จะได้ไม่ยืดยาวนัก

๓. **ขัตติยะ** คือ บรรดากษัตริย์ที่รองๆ ลงมา ไม่ใช่องค์จักรพรรดิราชา เทียบในสมัยนี้ก็คือผู้บริหาร ผู้ปกครองประเทศในระดับที่กระจายออกไป ดังเช่นเป็นคณะรัฐมนตรี เจ้าเมือง ผู้ว่าราชการจังหวัด อะไรอย่างนี้*

๔. **อนุยนต์** ได้แก่ เหล่าราชบริพารที่ขับเคลื่อนงานสนองพระบรมราโชบาย

๕. **พราหมณคฤหบดี** ได้แก่ เหล่าชนผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ พวกพ่อค้า ผู้ประกอบการ คนมั่งมี ครูอาจารย์ นักวิชาการทั้งหลาย ซึ่งส่วนมากอยู่ในกรุง ในเมือง หรือในถิ่นที่เจริญ (ในสมัยนั้น เหล่าพวกปัญญาชน นักวิชาการ ก็คือพวกพราหมณ์ เขาไม่ใช้ศัพท์อื่น)

๖. **เนคมชานปท** คำนี้เป็นศัพท์บาลี คือ ชาวนิคมชนบท ได้แก่คนพื้นถิ่นนอกเมืองหลวงออกไป จนกระทั่งถึงชายแดนหมดทั้งประเทศ น่าสังเกตว่า เรื่องชาวบ้านชาวถิ่นในชนบทและแดนห่างไกลนี่ ในหลวง ร.๙ ทรงเอาพระทัยใส่ถือเป็นสำคัญมาก

๗. **สมณพราหมณ์** ได้แก่ พระสงฆ์และนักบวช เหล่าผู้ทรงศีลทรงธรรม เป็นผู้สอนธรรม เป็นหลักใจของประชาชน

---

* นี่เป็นขัตติยะ ในความหมายที่มีจักรพรรดิราชา แต่ถ้าเป็นกรณีของพระราชาทั่วไป ขัตติยะก็อาจให้หมายถึงกษัตริย์ที่อื่น ซึ่งแทนที่จะจัดธรรมิการักขา ก็เปลี่ยนเป็นเจริญสัมพันธไมตรี

๘. มิคปักษี แปลง่ายๆ ว่า บรรดาสัตว์บกสัตว์บิน พระราชาผู้ทรงธรรม เป็นจักรพรรดิ มีหน้าที่ต้องคุ้มครองดูแลมิคปักษีด้วย

ข้อนี้น่าสังเกต ในสมัยโบราณ ทั้งที่สัตว์ยังมีเยอะแยะ นกน้อยใหญ่มากมาย ร้องกันเพรียก ท่านยังให้เป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินที่ดี เป็นจักรพรรดิ จะต้องคุ้มครองรักษา แล้วมามองสมัยนี้ว่าเราดูแลกันดีไหม สมัยนี้กลับแย่ มิคปักษีเหลือน้อยเต็มที เหล่าเนื้อประดานกหลายพวกสูญพันธุ์ไปแล้ว

เอาละนะ ถึงมิคปักษี ก็ครบแล้ว ๘ เหล่า ๘ กลุ่มนี้ พระจักรพรรดิธรรมราชาต้องทรงดูแลให้การอารักขาที่เป็นธรรม ต่อไปก็

ข้อที่ ๒ อธรรมการนิเสธนา (อรรถกถาเรียกว่า อธรรมการ-ปฏิกเขโป) แปลว่า ห้ามกั้นการอธรรม หรือมิให้มีอธรรมการคือการกระทำที่ไม่ชอบธรรมไม่เป็นธรรม ทั้งห้ามปราม ป้องกัน จนกระทั่งปราบปรามไม่ให้มีอธรรมการนั้น ไม่ว่าจะเป็นโจรผู้ร้าย หรือคนทำการทุจริตอะไรทั้งหลาย ไม่ให้เกิดมีขึ้นมาได้

ข้อที่ ๓ ธนานุประทาน คือ จัดสรรปันเฉลี่ยแผ่กระจายเพิ่มเสริมทรัพย์ให้ทั่วถึง ไม่ให้มีคนไร้ทรัพย์ ข้อนี้ก็สำคัญมาก หน้าที่ของผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ คำเต็มของท่านว่า "อธนานํ ธนานุปฺปทานํ" อธนานํ แปลว่า แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ ผู้ไร้ทรัพย์ ธนานุปทาน ก็แปลว่าคอยตามเพิ่มเติมเฉลี่ยเผื่อแผ่จัดสรรให้ทั่วถึง

ข้อที่ ๔ ปริปุจฉา แปลว่าซักรอบสอบถาม คือไม่ประมาทในการแสวงธรรมแสวงปัญญา โดยไปพบปะสนทนากับสมณพราหมณ์ท่านผู้ทรงศีลทรงธรรมทรงปัญญา หมั่นปรึกษาสอบถามว่า เรื่องอย่างนี้ ทำอย่างนี้ เป็นการดีไหม ถูกต้องไหม อะไรเป็นธรรมไม่เป็นธรรม อะไรเป็นกุศลเป็นอกุศล ไปสนทนาปรึกษาไต่ถามอยู่เรื่อยๆ

ความไม่ประมาทในการแสวงธรรมแสวงปัญญานี้สำคัญมาก จะได้รู้ทันว่าในเรื่องราวนี้ เรื่องอย่างนี้ พวกผู้รู้ผู้เป็นปราชญ์รู้กันอย่างไร มองกันอย่างไร คิดกันอย่างไร

ท่านใช้คำว่าสมณพราหมณ์ คือว่าไปตามยุคสมัย *สมณะ* ก็อย่างพระนี้ และเหล่านักบวช *พราหมณ์* ก็คือพวกศาสนาจารย์ ซึ่งในสมัยก่อนของอินเดีย ก็เป็นพวกคนในวรรณะพราหมณ์

ท่านให้พระเจ้าจักรพรรดิราชไม่ประมาท โดยหมั่นพบหาสนทนาไต่ถามปรึกษาเหล่าพวกปัญญาชน เพื่อจะได้รู้ว่าเดี๋ยวนี้พวกผู้นำทางปัญญาของยุคสมัยเขาคิดอะไรกันอย่างไร เรื่องนี้ตามหลักธรรม หรือตามหลักในวิชาการต่างๆ เขาว่าอย่างไร เขารู้เขาคิดอะไรกันอย่างไร จะได้รู้ทันความเป็นไป นี่ก็คือการที่ผู้นำปวงชนผู้ปกครองสูงสุด จะต้องไม่ประมาทในการที่จะเจริญปัญญาอยู่เสมอ

ถึงตรงนี้ก็เป็นอันจบเรื่อง**จักรวรรดิวัตร** ที่จัดโดยหลักใหญ่เป็น คุณสมบัติ ๑ กับปฏิบัติ ๔ ข้อ ซึ่งแยกย่อยเป็น ๑๐ หรือ ๑๒* ก็พอแค่นี้ก่อน ขอผ่านต่อไปสู่ธรรมของพระราชา ชุดหรือหมวดที่ ๒

---

* ตามประเพณีในเมืองไทย เรียกกันมาว่า "จักรวรรดิวัตร ๑๒" เป็นการนับตามอรรถกถาที่ท่านไม่นับหลักใหญ่ข้อแรก คือข้อธรรมาธิปไตย โดยท่านไปเริ่มนับในขั้นปฏิบัติการ ตั้งแต่ข้อ ๒ คือ **ธรรมิการักขา** ที่แยกคนเป็น ๘ เหล่า แต่ท่านนับเป็น ๗ เหล่า (เอาเหล่าที่ ๑ คืออันโตชน ไปรวมกับเหล่าที่ ๒ คือพลกาย เป็นข้อเดียว) ได้ ๗ ข้อแล้ว ก็ไปนับ ๓ ข้อใหญ่สุดท้าย คือ อธมฺมการปฏิกฺเขโป, ธนานุปฺปทานํ และ ปญฺหาปุจฺฉนํ (=ปริปุจฺฉา) แล้วบอกว่านับตามนี้มี ๑๐ ข้อ; เสร็จแล้วท่านก็บอกยืดหยุ่นไว้ว่า ถ้าแยกข้อ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เป็น พฺราหฺมณ กับ คหปติก และแยก มิคปกฺขีสุ เป็น มิค กับ ปกฺขี ก็เป็น ๑๒ ข้อ; หรือไม่ก็เพิ่มข้อ ๑๑. อธมฺมราคสฺส ปหานํ กับ ๑๒. วิสมโลภสฺส ปหานํ ใส่เข้ามา (๒ ข้อนี้ไม่มีในจักกวัตติสูตร, *ที.ปา.๑๑/๓๓/๖๒*) นี่คืออรรถกถาบอกว่านับ ๑๐ ก็ได้ ๑๒ ก็ได้ *(ที.อ.๓/๔๖; ฉบับมหาจุฬาฯ ๓/๓๖)* ในประเพณีไทย นับแบบสุดท้ายเป็น "จักรวรรดิวัตร ๑๒"; แต่ในคัมภีร์ทั้งหลาย นิยมนับเป็น "จักรวรรดิวัตร ๑๐" มากกว่า *(เช่น ขุทฺทก.อ.๑๕๑; สุตฺต.อ.๒/๑๕; องฺ.ฏี.๒/๑๐๓)*; *ที่ชี้แจงไว้นี้ เผื่อท่านที่สนใจจะได้ค้นคว้าสืบสาว จะผ่านเลยไปก็ได้*

หัวหน้าหมู่ชนดี รวมหัวใจคนได้

คราวนี้มาถึง **ราชสังคหวัตถุ ๔** ซึ่งก็เป็นหลักธรรมชุดที่สำคัญมาก เทียบกับพิธีบูชายัญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพราหมณ์

ตามปกติ สำหรับคนทั่วไป ก็มีหลักธรรมชุดที่พึงปฏิบัติเป็นประจำอยู่แล้ว เรียกว่า **สังคหวัตถุ ๔** นับว่าเป็นคู่กับชุดที่เรียกว่า **พรหมวิหาร ๔** โดยที่ว่าชุดพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นคุณสมบัติในใจ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นปฏิบัติการทางสังคม ที่แสดงออกของพรหมวิหาร ๔ นั้น

โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นหัวหน้าของหมู่ชน ตั้งแต่หัวหน้าครอบครัวคือพ่อแม่ จะต้องปฏิบัติหรือต้องใช้สังคหวัตถุ ๔ เป็นประจำ ยิ่งเป็นหัวหน้าของมวลชนทั้งรัฐ ทั้งประเทศ ท่านถือการปฏิบัติสังคหวัตถุ ๔ นั้นเป็นคำจำกัดความ หรือเป็นความหมายของความเป็นราชาเลยทีเดียว ดังคำวิเคราะห์ศัพท์เป็นภาษาบาลีว่า

"จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนํ รญฺเชตีติ **ราชา**." (ชื่อว่า '**ราชา**' เพราะทำให้ประชาชนชื่นชมยินดีมีสุขเอิบอิ่ม ด้วย**สังคหวัตถุ ๔**, *เช่น องฺ.อ.๒/๘๗*)

พระพุทธเจ้าทรงแสดงสังคหวัตถุ ๔ นี้ไว้คุมท้ายปิดรายการหลักธรรมสำหรับชาวโลก โดยตรัสว่า *(ที.ปา.๑๑/๒๐๕/๑๗๒)*

> การให้ (ทาน) ๑ คำพูดด้วยใจรัก (ปิยวาจา) ๑ การประพฤติประโยชน์แก่กัน (อัตถจริยา) ๑ ความเสมอสมานกันในธรรมทั้งหลายให้ถูกควรในแต่ละกรณี (สมานัตตตา) ๑ ธรรมสี่อย่างนี้ เป็นเครื่องสงเคราะห์รวมคน (สังคหะ) ในโลก เป็นเหมือนลิ่มสลักเพลารถที่กำลังแล่นไป

ถ้าสังคหะ (การสงเคราะห์รวมใจคนไว้) เหล่านี้ไม่มี
ถึงเป็นมารดาบิดาก็จะไม่ได้ความนับถือหรือบูชาเพราะเขา
เป็นบุตร แต่เพราะเหล่าบัณฑิตชนเหลียวแลสังคหธรรม
เหล่านี้ จึงถึงความเป็นผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่ และเป็นผู้ที่
ชนทั้งหลายจะพึงสรรเสริญ

พระพุทธเจ้าทรงย้ำเน้นความสำคัญของการยึดเหนี่ยวใจรวมคนให้อยู่ในสามัคคีด้วยสังคหวัตถุ ๔ นี้มาก ดังที่ทรงยกย่องให้มีพระสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านสงเคราะห์ชุมชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ ได้แก่ เจ้าชายหัตถกะอาฬวกะ *(องฺ.เอก.๒๐/๑๕๑/๓๓)*

น่าสังเกตว่า เดี๋ยวนี้คนไทยแทบไม่มีใครรู้จักหลักธรรมภาคปฏิบัติการในสังคม คือ สังคหวัตถุ ๔ นี้ จำกันแต่หลักธรรมภาคในใจ คือ พรหมวิหาร ๔ อยู่แค่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่จำกันมาพร่ำๆ มัวๆ พอออกมาเป็นสังคหวัตถุ ๔ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา ก็กะพร่องกะแพร่ง ข้อนี้ขาด ข้อนั้นหาย จัดเป็นชุดไม่ได้

คงเป็นเพราะพวกเราคนไทยพูดถึงแต่พรหมวิหารว่า ให้มีเมตตากรุณา ไม่บอกให้ทำปฏิบัติการทางสังคมอย่างนั้นอย่างนี้ให้เด่นชัดออกมา จึงทำให้ฝรั่งที่ศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ชัด เอาไปพูดติเตียน อย่างเช่น อัลเบอร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer) ปราชญ์ตะวันตกที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง (ได้ Nobel Peace Prize ปี 1952/๒๔๙๕) ไปเขียนว่า “ทำดี” ในพุทธศาสนา ก็คือ เว้นชั่ว แล้วก็ให้มีเมตตากรุณา ไม่ออกมาเป็นการปฏิบัติ เพราะฉะนั้น การทำความดีของชาวพุทธไม่มีผลอะไร เพราะไม่มีการปฏิบัติออกมาในสังคม เหมือนกับว่านอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง ก็ทำดีเสร็จแล้ว

ดร.อัลเบิร์ต ชไวเซอร์ นั่นค่อนศตวรรษแล้ว ทีนี้ ต่อมา Prof. Sutton เมื่อมาทำงานช่วยตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ที่พัฒนาต่อมาเป็น NIDA) ก็เขียนหนังสือเล่มหนึ่งขึ้นมาชื่อ *Problems of Politics and Administration in Thailand* ท่านผู้นี้ก็เขียนติเตียนพระพุทธศาสนา โดยอ้างอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ นั่นแหละ หนังสือเล่มที่ว่านี้บอกว่า พุทธศาสนาเป็นตัวการหนึ่งที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศไทย ผู้ที่เรียนคณะรัฐประศาสนศาสตร์เวลานั้น คงได้อ่านหนังสือเล่มนี้*

นี่คงเป็นเพราะพวกเราปฏิบัติธรรมกันกะพร่องกะแพร่ง จึงทำให้ฝรั่งมาว่าได้ ฉะนั้นต้องสำรวจตัวเอง

เป็นอันว่า ธรรมภาคจิตใจในพรหมวิหาร เช่นเมตตา กรุณา ต้องมีธรรมภาคปฏิบัติในสังคหวัตถุ มารับช่วงต่อ ธรรมภาคปฏิบัตินี้ควรฟื้นกันให้จริงจังเสียที ไม่ใช่อยู่กันแค่มีเมตตากรุณาในใจ แต่ต้องออกสู่สังคม สังคหวัตถุ ๔ นี้ต้องเอามาเน้นมาย้ำกันจริงๆ จังๆ ทั้งทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ๔ ให้ครบทั้งชุด

ให้พรหมวิหาร ๔ ที่เป็นฐานในใจ รับกันกับสังคหวัตถุ ๔ ที่เป็นปฏิบัติการในสังคม ให้คุณธรรมในใจออกมาเป็นปฏิบัติการในสังคม และให้มีปฏิบัติการทางสังคมที่ออกมาจากใจจริง คนไทยควรมาศึกษาทบทวนทำให้ชัดเจนจริงจัง จนมั่นใจตัวเองได้

---

* Joseph L. Sutton, *Problems of Politics and Administration in Thailand* (Bloomington: Institute of Training for Public Service, Department of Government, Indiana University, 1962), p. 3

นักปกครองยิ่งใหญ่ รวมใจคนทั้งชาติ

ดังที่ว่าแล้ว ทุกคน แม้จนถึงพระราชา ต้องมีสังคหวัตถุ ๔ เพราะต้องรวมคนให้เป็นสังคมที่คนทั้งหลายอยู่กันได้ด้วยดี แต่สำหรับพระราชาซึ่งเป็นผู้นำที่รวมสังคมใหญ่ของประชาชนทั้งชาติ ยังมีสังคหวัตถุ ๔ ที่พึงปฏิบัติประจำพระองค์อีกชุดหนึ่ง เรียกว่า **ราชสังคหวัตถุ ๔**

ราชสังคหวัตถุ ๔ นี้ ในยุคของพราหมณ์ เป็นเรื่องของการบูชายัญในระดับที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งมี ๕ อย่าง ขอบอกสั้นๆ ว่า คือ

๑. อัสสเมธ ฆ่าม้าบูชายัญ (สันสกฤตเป็น อัศวเมธ)

๒. ปุริสเมธะ ฆ่าคนบูชายัญ

๓. สัมมาปาสะ ยัญแท่นบูชาลอดบ่วง

๔. วาชเปยะ ยัญดื่มเพิ่มพลังชัย

๕. นิรัคคฬะ ยัญฆ่าทุกอย่างไม่เว้น

โดยเฉพาะอัสสเมธัง ฆ่าม้าบูชายัญ (คืออัสสเมธ ที่เป็นสันสกฤตว่า อัศวเมธ) เป็นการบูชายัญที่นิยมของราชาเพื่อแสดงอำนาจยิ่งใหญ่ ซึ่งปรากฏเป็นเรื่องราวในประวัติศาสตร์มาก เขาทำพิธีโดยเริ่มด้วยคัดเลือกม้าตัวหนึ่ง ที่พันธุ์ดีเก่งยอดเยี่ยม เรียกว่าม้าอุปการ แล้วก็ให้เจ้าชาย ๑๐๐ องค์ตามม้านี้ไป ม้าไปทางไหน ผ่านแดนไหน ที่นั่นต้องยอมให้ผ่าน คือยอมรับอำนาจ ถ้าอาณาจักรไหนไม่ยอมให้ผ่าน ก็รบกัน ปราบไปเรื่อย กวาดจนเรียบหมดใน ๑ ปี พอครบปี กลับมาถึงแดนของตน ก็ทำพิธีฆ่าม้านั้นบูชายัญ นี่คืออัศวเมธ พูดพอให้เห็นตัวอย่าง

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเล่าว่า ที่จริงมหายัญ ๕ นี้ เดิมเป็นหลักการปกครองบ้านเมืองที่ดีงาม แต่พวกพราหมณ์จัดไปจัดมาให้เป็นทางหาผลประโยชน์จนกลายเป็นพิธีบูชายัญอย่างว่าข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงให้ยกเลิกการบูชายัญทุกอย่าง แล้วมหายัญทั้ง ๕ นั้น ก็เปลี่ยนความหมายไปหมดสิ้น โดยกลายมาเป็นหลักการสงเคราะห์รวมใจประชาชน เรียกว่า **ราชสังคหวัตถุ ๔** คือ

๑. **สัสสเมธัง** ปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร

ข้อ ๑ คือ สัสสเมธัง หรือ สัสสเมธ นี้ ของพราหมณ์เป็น อัสสเมธ (สันสกฤต: อัศวเมธ) พระพุทธศาสนาเปลี่ยนจากตัว อ-อัสสะ/อัศว (ม้า) มาเป็นตัว ส-สัสสะ (ข้าวกล้าหรือพืชพันธุ์) ส่วน “เมธ” ของเขาแปลว่า “ฆ่า” แต่ในความหมายของพุทธ แปลว่า “ปรีชาฉลาด” เหมือนในคำว่า “เมธี” ซึ่งแปลว่าผู้มีเมธา (เมธาก็คือปัญญา) พระราชาแทนที่จะเก่งด้วยการทำพิธีฆ่าม้าบูชายัญ ก็เปลี่ยนมาเป็นผู้มีปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร

๒. **ปุริสเมธัง** ปรีชาสามารถในการบำรุงข้าราชการ ทั้งทหาร และพลเรือน เช่น ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ ผู้ฉลาด ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร

๓. **สัมมาปาสัง** ปรีชาสามารถผูกใจประชาชนเหมือนเอาบ่วงคล้องไว้ ด้วยการส่งเสริมสัมมาชีพ เช่น ให้กู้ยืมเงินทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม และในการประกอบการต่างๆ ช่วยให้คนจนตั้งตัว ให้คนล้มฟื้นตัวได้

๔ **วาชไปยัง** มีวาจาดูดดื่มใจ ทรงปรีชาสามารถในการเจรจาปราศรัยเข้าถึงประชาชน แสดงให้เห็นความเอาพระทัยใส่ห่วงใย รับรู้ปัญหารับฟังปัญญา มีวาทะที่ฟังแล้วชวนใจให้อยากทำอยากปฏิบัติ อยากร่วมมือร่วมการร่วมงานทุกอย่าง ตลอดจนแนะนำสั่งสอนประชาชนว่าควรจะประพฤติปฏิบัติตัวช่วยเหลือกันอย่างไร ให้มีการสื่อสารอวยธรรมอำนวยปัญญา เร้าเตือนคนทุกหมู่เหล่าให้ใส่ใจปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างจริงจังสุจริต ให้สัมฤทธิ์ผลดี ที่จะให้สังคมประเทศชาติเจริญพัฒนาสุขสันต์มั่นคง และให้ทุกตัวบุคคลพัฒนาชีวิตของตน

จะเห็นว่า ในหลวง ร.๙ ทรงมีพระบรมราโชวาทมากมาย ซึ่งแสดงว่าทรงปฏิบัติในข้อ "วาชไปยัง" นี้อย่างมากทีเดียว

จบข้อ ๔ "วาชไปยัง" แล้ว ของพราหมณ์ยังมีมหายัญอย่างที่ ๕ เป็นข้อสุดท้าย คือ "นิรัคคพัง" แปลตามตัวอักษรว่า "ไม่มีลิ่มกลอน" หมายความว่า ไม่มีขีดขั้นจำกัด คือ เอาทุกอย่าง ทั่วทั้งหมด ไม่เว้นเลย เป็นการบูชายัญที่ฆ่าทุกอย่าง ตั้งแต่มนุษย์เป็นต้นไป รวมเป็นมหายัญ ๕ อย่างของพราหมณ์

ชื่อมหายัญที่ ๕ ว่า "นิรัคคพัง" นี้ ทางพระพุทธศาสนาเอามาใช้เป็นคำบอกอานิสงส์ ที่ว่า "ไม่มีลิ่มกลอน" นั้น แทนที่จะเป็นการฆ่าทุกอย่างไม่เว้น ก็กลายเป็นผลดีของ**ราชสังคหวัตถุ ๔** นั้นว่า เมื่อพระราชาปฏิบัติตามหลักสี่ข้อนี้แล้ว ประเทศชาติบ้านเมืองก็จะมั่นคงมั่งคั่ง ประชาชนอยู่กันสงบสุขปลอดภัยถึงขั้นที่ว่าบ้านเรือนไม่ต้องลงลิ่มกลอน คือจะนอนหรือจะไปไหนก็ไม่ต้องปิดประตูบ้าน จะเปิดประตูทิ้งไว้ก็ได้

แล้วแถมท้าย ต่อจาก "ประตูเรือนไม่ต้องลงลิ่มกลอน" ก็บอกว่า "ให้บุตรฟ้อนบนอก" หมายความว่า กระทั่งในครอบครัวที่เป็นสังคมหน่วยย่อยที่สุด ก็ร่าเริงสดใสสุขสันต์ สรวลเสกัน มีลูกน้อย ก็ให้เขาสนุกสนานมาโลดเต้นเล่นบนอก รวมความว่า ประชาชนมีความสุข บ้านเมืองร่มเย็นเกษมศานต์

เป็นอันว่า พระพุทธศาสนามาเปลี่ยนมหายัญ ๕ เป็นราชสังคหวัตถุ ๔ กับ ๑ อานิสงส์ที่พึงทำให้ได้ พระราชาผู้ยิ่งใหญ่เลิศล้ำทรงทำเรื่องดีๆ ให้คนมีความสุขกันอย่างนี้ ไม่ต้องไปวุ่นวายกับมหายัญ เช่นอัศวเมธ ที่มีแต่เรื่องเดือดร้อนเบียดเบียนทั้งนั้น

ขอให้ญาติโยมไปอ่านดูในพระไตรปิฎก บางพระสูตรเป็นเรื่องการบูชายัญโดยตรง จะได้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปสอนคนให้เลิกบูชายัญ หันมาทำการที่สร้างสรรค์และใส่ใจเหลียวแลช่วยเหลือกัน บางครั้งเสด็จไปในงานใหญ่ที่เขาผูกโค ผูกแพะแกะเตรียมไว้ฆ่าบูชายัญอย่างละ ๕๐๐ ตัวบ้าง ๗๐๐ ตัวบ้าง พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปพบกับเจ้าของงาน ไปสนทนาพูดจากับเขา จนเขายอมปล่อยวัวปล่อยแกะปล่อยแพะเลิกพิธีหมดเลย เอาละ เดี๋ยวจะไปกันใหญ่ เอาเป็นว่า พวกพราหมณ์เขาทำกันมา มีมหายัญ ๕ แต่พระพุทธเจ้ามาตรัสแนะนำให้พระราชาบำเพ็ญราชสังคหวัตถุ ๔ ให้ได้อานิสงส์ ๑

นี่คือราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ ที่องค์ราชา นักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ทรงบำเพ็ญพิเศษเพิ่มจากสังคหวัตถุ ๔ ที่เป็นหลักธรรมปกติอย่างสามัญ เห็นกันชัดๆ ว่า พระราชาทรงหลักธรรมใหญ่แค่ ๒ ชุดที่ว่ามา คือ **จักรวรรดิวัตร** กับ **ราชสังคหวัตถุ ๔** พระราชอาณาจักรก็สุขเกษมศานต์มั่งคั่งมั่นคงอย่างมั่นใจแล้ว แต่ก็ยังมีหลักธรรมที่ควรใส่พระทัยอีกหลายประการ

กำลังของพระมหากษัตริย์

หลักธรรมหมวดต่อไป คือ **ขัตติยพละ ๕** แปลว่า กำลังของกษัตริย์ ๕ อย่าง หรือพลังของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินได้ ชุดนี้เป็นคุณสมบัติประเภททุนหรือต้นทุนขององค์พระราชา เพียงบอกหัวข้อก็เข้าใจได้ง่าย ไม่ต้องอธิบายอะไรมาก กำลัง ๕ นั้นมีดังนี้

๑. **พาหาพลัง** หรือ **กายพลัง** กำลังแขน หรือกำลังกาย คือ ความแข็งแรงมีสุขภาพดี ทรงพลัง สามารถและชำนาญในการใช้แขนใช้มือใช้อาวุธ ตลอดจนกำลังยุทโธปกรณ์ที่พรั่งพร้อม

๒. **โภคพลัง** กำลังโภคสมบัติ คือ มีทุนทรัพย์บริบูรณ์ มีท้องพระคลังใหญ่โต พร้อมที่จะใช้บำรุงเลี้ยงคน และดำเนินกิจการได้ไม่ติดขัด

๓. **อมัจจพลัง** กำลังอำมาตย์ หรือกำลังข้าราชการ คือ มีที่ปรึกษา มนตรี และข้าราชการชั้นปกครอง และระดับบริหารที่ทรงคุณวุฒิเก่งกล้าสามารถ และจงรักภักดี ซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน

๔. **อภิชัจจพลัง** กำลังความมีชาติสูง คือ กำเนิดในตระกูลสูง เป็นขัตติยชาติต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน และได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณีแห่งชาติตระกูลนั้น

๕. **ปัญญาพลัง** กำลังปัญญา คือ ทรงพระปรีชาสามารถหยั่งรู้เหตุผล ผิดชอบ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยเหตุการณ์ทั้งภายในภายนอก และดำริการ จัดการ ดำเนินการทั้งหลาย ให้ได้ผลเป็นอย่างดี

พาหาพลัง กำลังแขน กำลังกาย และกำลังยุทโธปกรณ์ แม้จะสำคัญ แต่ท่านจัดว่าต่ำสุด หากไม่มีพลังอื่นควบคุมค้ำจุน อาจกลายเป็นกำลังภยันตรายที่แสนร้าย ส่วนกำลังปัญญาเป็นกำลังอันประเสริฐ เป็นยอดแห่งพลังทั้งปวง เพราะเป็นเครื่องกำกับ ควบคุม และนำทางกำลังอื่นทุกอย่าง ให้สำเร็จการทั้งปวง

ถึงจะมีกำลังอย่างอื่นทุกข้อพรั่งพร้อมอย่างดี แต่ถ้าขาดปัญญาพลัง ก็พังเลย สลายหมดสิ้น จึงต้องมีปัญญาพลังคุมท้าย และไม่ประมาทในการพัฒนาปัญญานั้นเรื่อยไป

ขัตติยพละ หรือ **ขัตติยพลัง ๕** อย่างนี้ คิดว่าบอกเล่าเพียงเท่านี้ ก็คงชัดพอแล้ว แต่เกือบจะเผลอไป ยังไม่ได้บอกที่มาที่ค้นคว้าอ้างอิง จึงบอกกำกับไว้ว่ามาทั้งในพระไตรปิฎก และในอรรถกถา *(ขุ.ชา.๒๗/๒๔๔๔/๕๓๒; ชา.อ.๗/๓๕๘)*

หลักธรรมใหญ่ ๒ ชุดก่อน ก็ยังไม่ได้บอกแหล่งที่มาให้ชัด จึงถือโอกาสบอกไว้ที่นี่ด้วย สำหรับชุดแรกคือ **จักรวรรดิวัตร** ได้บอกต้นแหล่งไว้แล้ว คือ จักกวัตติสูตร *(ที.ปา.๑๑/๓๓/๖๒)* แต่หลักธรรมหมวดนี้มีกระจายอยู่มากมายหลายแห่ง ทั้งในพระไตรปิฎก และในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นต้นไป (ในพระไตรปิฎก ดู *องฺ.ติก.๒๐/๔๕๓/๑๓๘; องฺ.ปญฺจก.๒๒/๑๓๓/๑๖๘;* ในอรรถกถา-ฎีกา เช่น *ที.อ.๓/๓๔; สํ.อ.๑/๒๖๓; องฺ.ฎี.๒/๑๐๔*)

ส่วน **ราชสังคหวัตถุ ๔** ก็ดูได้ในพระไตรปิฎก *(องฺ.อฏฺฐก.๒๓/๙๑/๑๕๒)* แต่มักกล่าวถึงชุดมหายัญ ๕ ของพราหมณ์ *(เช่น สํ.ส.๑๕/๓๕๑/๑๑๐)* ส่วนคำอธิบาย มีในอรรถกถาหลายแห่ง *(เช่น สํ.อ.๑/๑๓๘; องฺ.อ.๓/๒๑๓; อิติ.อ.๑๐๖)* ไม่ต้องพูดถึงในฎีกาอีกมาก อธิบายซ้ำๆ กันก็เยอะ ค้นดูแค่นี้ก็พอแล้ว

ทศพิธราชธรรม

ธรรมของพระราชายังมีอีกชุดหนึ่ง เป็นชุดที่คนไทยรู้จักดีที่สุด (รู้จักชื่อดี แต่เนื้อธรรมไม่ค่อยเข้าใจ) และได้ยินเอ่ยอ้างกันบ่อยมาก คือ **ทศพิธราชธรรม** หรือ **ราชธรรม ๑๐** ประการ เป็นคุณสมบัติประจำพระองค์ แม้แต่หัวข้อก็มาก จึงจำยาก พูดยาก แต่ก็มีบอกไว้เป็นคาถา ซึ่งช่วยให้น่าท่องไว้ และจำก็ไม่ลำบาก จึงบอกคาถาไว้ให้ดูง่ายที่หนึ่งก่อน *(ขุ.ชา.๒๘/๒๔๐/๘๖)* ดังนี้

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ

ได้เท่านี้ก็พอ เมื่อเข้าใจความหมายแล้ว ก็เอาคาถานี้ไว้ท่วน ว่าคาถาที่หนึ่ง ก็รู้หมด มองเห็นทั่วทั้ง ๑๐ ข้อ

ทีนี้ ที่นี่มิใช่โอกาสที่จะอธิบาย**ทศพิธราชธรรม** คือ**ราชธรรม** (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการนั้นได้มาก จึงจะแสดงความหมายพอเป็นพื้นฐานความเข้าใจ (สะกดคำอย่างไทย) ดังนี้

๑. ทาน *อวยทาน* คือ พระราชทานทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒. ศีล *รักษาศีล* คือ สำรวมกายและวจี ประกอบการที่ดีงามสุจริต รักษากิตติคุณให้ควรเป็นแบบอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

๓. ปริจาคะ *เสียสละได้* คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชวะ *มีใจซื่อตรง* คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ *ทรงความอ่อนโยน* คือ มีอัชฌาสัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดี แต่มิขาดยำเกรง

๖. ตปะ *ทรงเดชข่มกิเลสได้* คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมหลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรือง่ายๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ *ไม่เกรี้ยวโกรธ* คือ ไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบ ไม่วู่วามเผลอขาดสติ

๘. อวิหิงสา *ไม่กดขี่ข่มเหง* คือ ไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงละเลิงอำนาจขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ *อดได้ทนได้* คือ อดทนต่องาน ต่อความลำบากตรากตรำ ต่อถ้อยคำกระทบกระทั่ง ถึงจะเหนื่อยยากเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างใด ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. **อวิโรธนะ** *ไม่คลาดธรรม* คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่เอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำดีร้าย ลาภสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

ขอทบทวนว่า ราชธรรม ๑๐ ประการ ที่นิยมเรียกกันว่า ทศพิธราชธรรมนี้ เป็นคุณสมบัติประจำพระองค์ของพระราชา ซึ่งคัมภีร์ทั้งหลายกล่าวอ้างอิง พบได้มากมายหลายสิบแห่ง

พระราชาทรงทศพิธราชธรรมนี้แล้ว ทรงดำรงมั่นในความเป็นธรรมาธิปไตย ดำเนินไปในพระราชกิจตามจักรวรรดิวัตรเป็นหลักยืน แผ่พูนขยายพระราชกรณีย์ออกไปในราชสังคหวัตถุ ๔ โดยมีพลังแห่งขัตติยพละ ๕ เป็นทุนที่ค้ำจุนหนุนให้พร้อม ก็เป็นอันครบ ๔ หมวดแห่งธรรมของพระราชา สำหรับองค์พระมหากษัตริย์ ที่เป็นประเพณีในประเทศไทย ซึ่งได้คัดมาจากพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ อันชาวไทยทุกคนควรรู้และนำมาทบทวนบอกแก่กัน ให้ธรรมสำหรับการปกครองดำรงคงมั่น เพื่อประโยชน์สุขของชาติของชนอย่างยั่งยืนมั่นคงสืบไป

ธรรมของพระราชายังมีในพระไตรปิฎกอีกมาก แต่นำมาบรรยายในที่นี้เฉพาะธรรมหลักใหญ่ที่เป็นหมวดเป็นชุด ซึ่งถือเป็นสำคัญสืบมาในโบราณราชประเพณีของประเทศไทย ส่วนธรรมที่เป็นโอวาท เป็นอนุสาสนี ซึ่งกระจายอยู่ที่นี่ ๕ คาถา ที่นั่น ๑๐ - ๒๐ คาถา ฯลฯ ซึ่งมากทีเดียวเป็นหลักการปกครองดีงามที่สืบมาแต่อดีตอันยาวนาน พระพุทธเจ้าก็ทรงนำมาตรัสบอกเล่าไว้ ผู้ที่สนใจใฝ่รู้พึงศึกษาต่อไป

การที่เรามาระลึกถึงในหลวง ก็คือระลึกถึงพระคุณของพระองค์ โดยรำลึกถึงพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้มากมาย สุดจะบรรยาย และเมื่อระลึกถึงพระราชกรณียกิจ ก็จะได้ระลึกถึงพระราชประสงค์อันเป็นที่ตั้งต้นและขับเคลื่อนบรรดาพระราชกรณียกิจเหล่านั้น แล้วก็จะได้นำมาเป็นเครื่องเตือนใจว่า เราควรจะต้องประพฤติปฏิบัติตัว และทำการอะไร เพื่อให้เป็นการได้สนองพระราชประสงค์เหล่านั้น

พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญ ย่อมมีพระราชประสงค์ ซึ่งโยงมาที่พวกเราเหล่าชาวบ้านและบรรดาประชาชนว่า ทรงมุ่งหมายจะให้ประเทศชาติบ้านเมืองเป็นอย่างไร จะให้ราษฎรทั้งหลายอยู่กันอย่างไร ประพฤติปฏิบัติตัวดำเนินชีวิตกันอย่างไร ควรทำอะไรกันบ้าง เพื่อจะได้อยู่ดีกินดี มีความพอเพียง มีความสุข อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็นวัตถุประสงค์ในพระราชประสงค์ ซึ่งเราจะต้องคำนึงถึง และพยายามทำการสนอง

จากพระราชประสงค์ ก็มีพระราชดำริที่ออกมาเป็นปฏิบัติการในโครงการอะไรต่างๆ ตามพระราชดำรินั้น แล้วก็มีงานมีกิจการที่ทำไปดำเนินไป ซึ่งมวลประชาชาวบ้านไม่ควรอยู่แค่ดูๆ นิ่งๆ เฉยๆ แต่ควรเรียนรู้ แล้วเอามาเตือนตัวเองให้ไม่เรื่อยเฉื่อยมัวประมาท ต้องคิดว่าพระองค์ไม่ประมาทเป็นแบบอย่างให้แล้ว เราก็ต้องไม่ประมาท ต้องทำต้องปฏิบัติเอาจริงเอาจังด้วย เราจะนำเอาหลักธรรมคำสอนต่างๆ ที่โยงกันไปโยงกันมานั้น มาเรียนรู้ศึกษา แล้วหยิบมาใช้หยิบมาปฏิบัติ และชวนกันแนะนำส่งเสริมกันให้ประพฤติปฏิบัติ เป็นหมู่เหล่า เป็นชุมชน เป็นถิ่นแดน ขยายออกไปๆ

ถ้าคนไทยทำได้อย่างที่ว่ามานี้ ประเทศไทยก็จะเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งมั่นคง งอกงามไพบูลย์ มีความสุขเกษมศานต์ สมดังพระราชประสงค์ ที่ได้ทรงตั้งเป็นพระราชปณิธาน

จากพระราชประสงค์ ก็ทรงมีพระราชดำริ แล้วก็เกิดเป็นโครงการต่างๆ ตามพระราชดำริ ต่อจากนั้นก็มีงานมีปฏิบัติการอะไรต่างๆ มากมาย ที่คนไทย ไม่ว่าชาวบ้านหรือชาวเมือง ควรจะต้องปฏิบัติจัดทำเพื่อเป็นการสืบต่อสนองพระราชปณิธาน

นี่แหละ คือประโยชน์ที่จะพึงได้จากการจัดงานจัดพิธีต่างๆ เหล่านี้ ดังที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงปล่อยให้ทำกันแค่ผ่านๆ ไป แต่ทรงปรารภขึ้นมาเพื่อจะทรงเทศนาสั่งสอนให้ธรรม อย่างน้อยจะได้บอกกันให้รู้ว่า ที่มากันนี้มีเรื่องอะไรที่ควรรู้เข้าใจ ที่จะได้ศึกษากัน และมีอะไรที่เราจะต้องทำ ต้องช่วยกันจัดดำเนินต่อไป

เรื่องราวการงานที่เราจะต้องทำนี่แหละคือข้อสำคัญ ความกตัญญูกตเวทีที่แท้ จะมาแสดงออกที่นี่ ออกมาที่การปฏิบัติการกระทำ มิฉะนั้น พระราชประสงค์ พระราชดำริ พระราชปณิธานอะไรต่างๆ ก็จะเลือนรางหายสูญ เราก็ได้แต่ร้องไห้กันไป แสดงอาการอาลัยกันไป แล้วไม่นานไม่ช้า ก็เลิกรา เงียบหาย

แต่ถ้าเราตื่นตัวสนใจศึกษาพระราชดำริ มองให้ถึงพระราชปณิธาน และเข้าใจในพระราชประสงค์ แล้วมาชวนกันช่วยกันจัดทำดำเนินการทำงานสืบสานต่อไป พระราชประสงค์ และพระราชดำริทั้งหลาย ตลอดทั้งบรรดาพระราชปณิธาน ก็จะยังอำนวยผลได้ยาวนานต่อไป เพื่อให้คนไทยอยู่ดีได้อย่างยั่งยืน ในสังคมประเทศชาติที่มั่งคั่งมั่นคงรุ่งเรืองไพบูลย์และร่มเย็นมีสันติสุข

หนังสือนี้ มีฉบับแปล ภาษาอังกฤษ

โดยความเอื้อเฟื้อ ของ

Ajahn Jayasaro

(พระอาจารย์ชยสาโร)

[พิมพ์แยกเล่ม และจัดแจกแยกต่างหาก]

XXII VIII MMXVII